

Portret porodice u Srbiji

Iz meseca u mesec, na ovom mestu bavimo se isključivo problemima specifičnim za porodično nasilje, najtežu i najsmrtonosniju situaciju u partnerskim i porodičnim odnosima. Ovog puta izlazimo iz šablona. Proučavamo istorijski, zakonski i društveni okvir u kom se odvija porodični život u Srbiji. Nimalo iznenađujuće, ispostavlja se da već u tradiciji, zakonima i pravilima društvene igre nalazimo podlogu za atmosferu u kojoj trpe – žene i deca.

Nulta tolerancija na nasilje, ali...

U našem zakonodavstvu ne postoji pojam žrtve, nedovoljno su jasni protokoli postupanja svih nadležnih organa i njihova komunikacija – čak i u smislu, po odredbama Porodičnog zakona, hitnog dostavljanja sudskih presuda policiji i centrima za socijalni rad – što sve vapi za hitnim izmenama i usklađivanjem sa evropskim standardima

Još u julu 2013. godine Srbija je dobila upozorenje i zahtjeve Komiteta Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena u kojem je izrazila zabrinutost zbog, među ostalim, sve većeg broja žena koje su ubili muževi, bivši muževi ili partneri, zatim zbog povećanja broja žena žrtava drugih oblika nasilja, uključujući psihičko, fizičko, ekonomsko i seksualno, značajne razlike između broja policijskih intervencija, te podnesenih krivičnih prijava i broja osuđenih nasilnika u porodici, kao i zbog nedostatka naloga za hitnu zaštitu.

Niz zakona, među ostalim i Porodični zakon, trebalo je/bi uskladiti sa zahtjevima Istanbulske konvencije, ali sve to ide prilično sporo, usprkos već usvojenim strategijama, protokolima i najavljenim izmjenama Krivičnog zakona (predviđenima za jesen) kojima bi se uvela i neka nova krivična djela za nasilje u porodici. I to sve usprkos stavu najvišeg suda u zemlji, Vrhovnog kasacionog, koji je konzekventno izražen u presudama i koji kaže da sud treba pokazati “nultu toleranciju” na nasilje, odnosno da se svako ponašanje koje odstupa od standarda uobičajenog i društveno prihvatljivog ophođenja i komuniciranja sa članovima porodice kvalificira kao nasilje u porodici.

NEPRIMENJIVANJE NAČELA

Porodični zakon u slučajevima nasilja u porodici primjenjuje dva načela: načelo hitnosti i istražno načelo. Po prvom, da bi se spriječilo nastavlanje nasilja, skraćeni su rokovi

za poduzimanje određenih radnji, prvo ročište se mora održati u roku od osam dana od trenutka prijema tužbe u sudu, a drugostepeni sud mora odluku donijeti u roku od 15 dana od dana dostavljanja. Vrlo je značajno to da žalba na presudu ne zadržava izvršenje presude kojom se određuje ili produžava mjera zaštite od nasilja u porodici. Istražno načelo, pak, kaže da sud nije vezan granicama zahtjeva koje su istakle stranke, već može izvoditi i dokaze koje stranke nisu predložile.

No, u praksi su problemi brojni.

Kad je o hitnosti postupka riječ – bilo parničnog, kad stranka sama podnosi tužbu, bilo krivičnog, kad su nadležni Centar za socijalni rad (koji najčešće samu žrtvu upućuje na to) i tužilaštvo – mogu proći mjeseci dok tužilaštvo ne razmotri prijavu, a dotle nerijetko žrtva i nasilnik nastavljaju živjeti u zajednici i nerijetko se nasilje još povećava.

Tako zakonske odredbe o mjerama zaštite (član 198 Porodičnog zakona) – izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo vlasništva, odnosno zakupa nepokretnosti, izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo vlasništva odnosno zakupa, uz zabrane približavanja na određenoj udaljenosti od žrtve, kao i pristupa oko mjesta stanovanja ili radnog mjesta žrtve, te uznemiravanja – nerijetko

ostaju samo dobra namjera zakonodavca.

Advokatica iz Beograda Mirjana Milić Drvenica, koja se bavi porodičnim pravom, ističe da se, bez obzira na to

što su još 2010. godine formirana porodična vijeća parničnih sudova sa sudijama koji dobro poznaju tu materiju i imaju dovoljno iskustva da prepoznaju pravi slučaj nasilja, sudovi po inerciji svoje presude iz ove oblasti zasnivaju na nalazu i mišljenju organa starateljstva (Centar za socijalni rad), a te ustanove s druge strane svoje mišljenje zasnivaju isključivo na razgovoru koji obavljaju sa strankama u postupku (blog Advokatske komore Srbije, “Put žrtve nasilja u porodici”). Advokatica

Milić Drvenica piše: “Brojni drugi dokazi na osnovu kojih bi sud sa sigurnošću mogao da zaključi da li je do nasilja zaista i došlo, kao što su saslušanje svedoka, saslušanje druge vrste sudskih veštaka, lekara, psihologa, saslušanje policijskih radnika koji su intervenisali i sl., uglavnom se pred porodičnim sudom ne izvode, dok se na mišljenje centara za socijalni rad čeka i po nekoliko meseci.

Istražno načelo koje je propisano za ovu vrstu postupka, a po kojem sud nije vezan predlozima stranaka prilikom izvođenja dokaza, po mom mišljenju u našoj sudskoj praksi se ne primenjuje u dovoljnoj meri.

Žrtva je za sve to vreme ostavljena na milost i nemilost nasilniku, te je često i iz tog razloga prinuđena na povlačenje tužbe.”

PREKRŠAJ I KRIVIČNO DELO

Ona piše i to da put žrtve nasilja u porodici “vodi kroz mukotrpne staze na kojima je neretko i sama žrtva izložena dodatnom stresu, a neretko i osveti od strane nasilnika, usled sporosti rada nadležnih institucija”, te dodaje:

“Takođe, uglavnom se govori o fizičkom nasilju, a gubi se iz vida da su izuzetno česti slučajevi psihičkog nasilja koje se vrši upravo između članova

porodice. Psihičko nasilje je, kako smo rekli u uvodu, zabranjeno, a ukoliko se isto trpi ili nedovoljno procesuirati, ono će na kraju rezultirati fizičkim nasiljem. Psihičko nasilje u mojoj praksi češće viđam u vidu zloupotrebe ovog instituta, jer je ono vrlo teško dokazati pred sudom.”

Autonomni ženski centar je u maju prošle godine poslao “otvoreno pismo” ministrima pravde, policije i socijalnog rada u kojem je izrazio posebnu zabrinutost zbog najave nadležnih da psihičko nasilje bude prekršaj, a ne krivično djelo, konstatirajući da je to “loš i nedelotvoran predlog, koji potvrđuje da se nasilje prema ženama i nasilje u porodici smatra društveno manje opasnim delima”. U otvorenom pismu se pita na koji će način država garantirati da tužilaštva neće svako djelo nasilja u porodici kvalificirati kao prekršaj, te se podsjeća na to da je Evropski sud za ljudska prava u slučaju “Maresti protiv Hrvatske istakao da se za isti opis kažnjivog djela ne može odgovarati i u krivičnom i u prekršajnom postupku. “Sa tim problemom se još uvek suočavaju žrtve nasilja u porodici u Srbiji, zbog činjenice da je izricanjem prekršajne sankcije ili nastupanjem zastarelosti vođenja prekršajnog postupka, što je vrlo često kod ovih dela, onemogućeno krivično kažnjavanje učinilaca nasilja”, kaže se u otvorenom pismu.

Prema podacima iz Posebnog izvještaja Zaštitnika građana Saše Jankovića o primjeni Općeg i posebnih protokola za zaštitu žena od nasilja iz novembra 2014. godine, od marta do novembra te godine ukupan broj krivičnih postupaka pokrenutih pred osnovnim i višim sudovima na teritoriji Republike Srbije zbog krivičnog djela nasilje u porodici u izvještajnom periodu iznosi 3172. Ukupno je okončano 1989 postupaka (63 posto), od čega 1390 osuđujućom presudom (71 posto), a 136 oslobađajućom (7 posto).

“Osudjujućim presudama najčešće je izrečena uslovna osuda – u 951 slučaju (67%). Kazna zatvora izrečena je u 392 slučaja (28%), novčana kazna u 38 slučajeva (3%) i vaspitne mere prema

maloletnim učiniocima krivičnog dela u 83 slučaja (6%).

U izvještajnom periodu, na teritoriji Republike Srbije, pred osnovnim sudovima pokrenuto je 1359 postupaka za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, bilo kao samostalnih, bilo kao adhezionih (kad se u krivičnom postupku od suda traži da odluči i o građansko-pravnim posljedicama krivičnog djela, op.a.). Od toga je tek nešto više od 10% (185) pokrenuto od strane organa starateljstva ili javnog tužioca. Primer dobre prakse je OJT u Zrenjaninu koje i dalje po službenoj dužnosti podnosi veliki broj tužbi za mere zaštite u parničnim postupcima”, kaže se u Posebnom izvještaju zaštitnika građana.

SUDBINE U CRNIM STATISTIKAMA

Upravo na podatke o broju izrečenih novčanih kazni govori i Autonomni ženski centar, pitanjem: “Kako će se sprečiti da novčano kažnjavanje učinilaca nasilja ne postane dominantan oblik kažnjavanja, koji pogađa celu porodicu, a najviše žene i decu koji zavise od nasilnika, indirektno omogućavajući onom ko ima novca da čini nasilje bez ozbiljne osude, što je suprotno međunarodnim standardima u vezi sa alternativnim rešenjima i određenjem kazne?” Na ovo pitanje dodaje se i sledeće: “da li će ovakva praksa (novčano i eventualno obostrano kažnjavanje) dovesti do još većeg odustajanja žena od prijavljivanja nasilja, iako se aktuelno tek svaka deseta žena sa iskustvom nasilja obrati nekoj od institucija za pomoć?”

Da se ne govori o tome da u našem zakonodavstvu ne postoji pojam žrtve, da nedovoljno jasni protokoli postupanja svih nadležnih organa i njihova nedovoljna komunikacija – čak i u smislu, po odredbama Porodičnog zakona, hitnog dostavljanja sudskih presuda policiji i centrima za socijalni rad – što sve vapi za hitnim izmjenama i usklađivanjem sa evropskim standardima.

Da se ne govori o crnim statistikama iza kojih se kriju sudbine zlostavljanih žena i djece.

TATJANA TAGIROV

Zašto brak ne funkcioniše

“Zanimljivo je da nam se u 70 odsto slučajeva javljaju žene, one pre primećuju da problem postoji i da im nešto nedostaje u životu, dok muškarci dolaze kad gube kontrolu i kad im se brak već raspada”

Savetovalište za brak i porodicu beogradskog Centra za socijalni rad osnovan je 1985. godine odlukom Skupštine Grada Beograda. (Tretman namenjen počiniocima nasilja u partnerskim odnosima funkcioniše od 2012. godine.) Nije neophodno da ljudi budu u bračnoj zajednici da bi se psihoterapeutima u ovoj instituciji obratili za pomoć, mogu biti i u vanbračnoj ili istopolnoj zajednici ili živeti sami. Dejan Cvetković, rukovodilac Savetovališta za brak i porodicu Gradskog centra za socijalni rad, kaže za “Vreme” da su vrata otvorena za sve one koji imaju dilemu vezanu za partnerske i uopšte porodične odnose, dovoljna je lična karta sa adresom na teritoriji Beograda. Tretmani su besplatni i zakazuju se.

Iako je većina onih koji se obraćaju za pomoć savetovalištu iskusiła nasilje u porodici i probleme koji proističu iz njega, u ovu instituciju dolaze ljudi iz najrazličitijih mogućih razloga: zašto se još nislam udala/oženio, kako da saopštimo deci da se razvodimo, kako da pomognemo deci koja su preživela traumu nasilja ili loše roditeljske odnose u braku ili posle njega, kako da omogućimo deci koja se posle razvoda roditelja ne viđaju da stupe u kontakt... “Imali smo slučaj posredovanja između roditelja koji su decu razdvojili. Deca su se našla u našim prostorijama i niko ih više nije mogao razdvojiti”, navodi Dejan Cvetković.

“VREME”: Kad vam se najviše obraćaju za pomoć – pre braka, tokom braka ili posle braka, ako

izuzmemo najčešće nasilne situacije u braku?

DEJAN CVETKOVIĆ: Postoji pravilo u porodičnoj terapiji da nema “ili-ili” već “i-i”: ljudi dolaze i pre braka i tokom braka, i pre razvoda i tokom razvoda, i posle razvoda. Ljudi dolaze iz najrazličitijih razloga u savetovalište Gradskog centra za socijalni rad u Beogradu. Ovo je veoma specifična ustanova koja se bavi partnerskim odnosima, na primer zašto nislam u braku ili zašto moj brak ne funkcioniše. Jedino čime se ne bavimo jesu duševna oboljenja i bolesti zavisnosti, te pacijente upućujemo u specijalizovane ustanove i kasnije ih preuzimamo ako je indikovano. Takođe, nemoguće je raditi bračnu terapiju kad je nasilje u toku, jer je to ometajući faktor. Pružamo podršku žrtvi nasilja i radimo na tretmanu počinioca nasilja, a porodičnu terapiju sprovodimo po završetku tretmana, ako je moguće.

Najčešće su se žene žrtve porodičnog nasilja već nekome obratile – policiji ili opštinskom centru za socijalni rad – i kolege ih upućuju na osnaživanje kod nas ili u nevladine organizacije. Takođe, i počiniocima nasilja često upućuju nama. Neophodno je da počinitelj delimično preuzme odgovornost za počinjeno nasilje. Jer, on može da kaže da pristaje na sve da bi mu se vratila žena i deca, ali odriče nasilje, i u tom slučaju nema uslova za psihoterapiju. Kao kad bi alkoholičar odričao da pije, lečenje je tad besmisleno... Tretman traje sedam meseci jednom nedeljno i mi se trudimo da počinitelj

nasilja što više preuzme odgovornost za nasilje i da prepozna svoje stavove i ponašanje kao nasilne.

Da li se sa počiniocima nasilja radi pojedinačno ili u grupi?

Sa počiniocima je uglavnom grupni rad, najpre prolaze kroz pripremne individualne seanse na kojima razgovaramo šta je nasilnik uradio i procenjujemo njegovu spremnost za preuzimanje odgovornost i sagledavanje

Postoji pravilo u porodičnoj terapiji da nema “ili-ili” već “i-i”: ljudi dolaze i pre braka i tokom braka, i pre razvoda i tokom razvoda, i posle razvoda

posledica nasilja, a nakon toga se uključuje u grupu ukoliko je i dalje motivisan. Tretman se sastoji od 24 seanse u relativno malim grupama, od četiri do osam počinitelaca. Učimo ih prirodni i vrsti nasilja, o psihološkom nasilju koje je često neprepoznatljivo, o seksualnom nasilju, uzrocima i posledicama

nasilja. Naročito obraćamo pažnju na to da počinitelj nasilja shvati da je i on imao štetu od toga, pored neposrednih žrtava u porodici. Trudimo se da nasilnik shvati da čin nasilja, za koji on smatra da mu donosi neku vrstu pokazivanja moći nad partnerkom, ima nesagledive posledice i po njega. Cilj

je da osiguramo bezbednost žrtvama nasilja i da se nasilje više ne ponovi. Međutim, neki kritičari nam zameraju što se odvaja novac iz budžeta za psihoterapiju nasilnika.

Koliko je počinitelaca nasilja do sada bilo na psihoterapiji u Savetovalištu?

Tokom 2015. godine imali smo 49 novih počinitelja, a sa onima koji su na terapiju krenuli godinu pre, to bi bilo preko 60. Od 2012. godine do danas terapiju je prošlo skoro 200 počinitelja nasilja sa teritorije Beograda. Oko deset ljudi je ponovilo nasilje, što smo saznali od njihovih partnerki i od njih samih. Nažalost, nemamo objedinjene podatke za teritoriju Srbije. Pre dve godine osnovali smo neformalno udruženje ustanova koje sprovode tretman namenjen počiniocima nasilja (OPNA) sa sedištem u Kragujevcu, i sad pravimo bazu podataka vezanih za ovaj tretman. Pre sedam-osam godina postojala je Uprava za rodnu ravnopravnost pri Ministarstvu za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku koja je i pokrenula uvođenje ove usluge u sistem socijalne zaštite. Godine 2011. ova usluga je uvedena u savetovališta u Beogradu, Kragujevcu i Nišu. Psihoterapeuti ovih savetovališta su u okviru projekta tadašnje Uprave za rodnu ravnopravnost prošli obuku norveške organizacije Alternativa nasilju i nas sedamnaestero je napravilo akreditovani priručnik za obuku profesionalaca. Aktivno smo počeli da radimo 2012. i radili obuke po Novom Sadu, Subotici, Vršcu, Nišu i ostalim gradovima u Srbiji. Na sreću, nismo se ugasili, imamo dve grupe koje rade paralelno.

Pored žrtava i počinitelja nasilja, ko dolazi u Savetovališta?

koji imaju potrebu da rade na sebi, kao i onima koji bi da rade na odnosu sa svojom decom ili svojim roditeljima.

Radite i sa decom?

Najčešće radimo sa decom koja u adolescenciji pokazuju neke oblike problematičnog ponašanja, ne snalaze se u školi ili pokazuju oblike delikventnog ponašanja, pa su im roditelji zabrinuti. Radimo sa decom u postrazvodnom problemu. Česta je situacija da jedno dete živi sa jednim roditeljem, a drugo sa drugim i ne vidaju se. To je možda najteže. Naš cilj je da deca posle razvoda imaju oba roditelja koja saraduju u interesu deteta. Često se dešava da žena žrtva nasilja posle razvoda otuđuje decu od oca, i ona imaju pravo da se vide sa njim.

Odnos između oca i sina je ključan, budući da su nasilnici uglavnom imali problematičan odnos sa svojim ocem. Cilj nam je da se taj transgeneracijski prenos zaustavi. Ukoliko je otac nasilan ili kontrolišući, sin se identifikuje sa ocem, ali ima potrebu i da zaštiti majku, i on se lomi. Tako se može shvatiti krug nasilja u odrasloj dobi tog dečaka – kad je nasilan, identifikovao se sa ocem, a nakon toga oseća grižu savesti i potrebu da popravi stvari, i tada preuzima ulogu zaštitnika majke. I onda opet dolazi do tenzija i sve kreće iznova.

S druge strane, deca pokazuju tendenciju da budu na strani roditelja koji je htelo da ostane u braku, a to je naročito

psihoterapiju u savetovalištu?

Relativno pouzdano možemo reći da smo postigli uspeh u vidu promena prvog ili drugog reda sa 50 odsto klijenata, dok se za 25 klijenata tokom godine ne možemo izjasniti jer je rad sa njima u toku. Po našoj proceni, sa nekih 25 odsto ne postizemo željenu promenu.

Koji su najčešći razlozi zbog kojih dolaze?

Tokom prošle godine primili smo 2000 ljudi koji su prosečno imali pet seansi. Prema našim podacima, problemi zbog kojih su se klijenti tokom prošle godine obraćali Savetovalištu mogu se razvrstati u četiri grupe: problemi u partnerskom odnosu 44,6 odsto; u roditeljskoj saradnji 19,7 odsto; deca (zanemarena, zlostavljana i drugo) 17,3 odsto; odrasli (psihijatrijska simptomatologija i drugo) 18,4 odsto. Najdominantniji problemi odnose se, dakle, na partnersko ili roditeljsko funkcionisanje – 64,4 odsto.

Najčešće dolaze u paru, kao roditelji ili partneri. Kao partneri dolaze najpre zbog konfliktne situacije ili zbog predrazvodne odluke. Broj onih koji dolaze zbog predrazvodne odluke raste iz godine u godinu. Stav terapeuta je da je poželjno da partnerski odnosi budu dobri, bilo da ostanu u braku ili da se razvedu. Menjaju se i stavovi ljudi u smislu da brak nije svetinja i da razvod nije zlo samo po sebi. Dolaze nam i partneri koji žive u vanbrač-

Partneri dolaze najpre zbog konfliktne situacije ili zbog predrazvodne odluke. Broj onih koji dolaze zbog predrazvodne odluke raste iz godine u godinu. Stav terapeuta je da je poželjno da partnerski odnosi budu dobri, bilo da ostanu u braku ili da se razvedu

Čini mi se da sve više ljudi imaju potrebu za psihoterapijom, a nemaju novac da je plate. Naše usluge su besplatne, građani moraju samo da imaju ličnu kartu i prebivalište na teritoriji Beograda. Psihoterapija u Savetovalištu za brak i porodicu nije vremenski ograničena, traje po proceni psihoterapeuta i na osnovu potreba i motivacije klijenata. Vrata su otvorena svim Beograđanima koji se ne snalaze u lošim partnerskim odnosima, bilo da su u braku ili van njega, svim onim građanima

komplikovano ako je majka bila žrtva nasilja i napustila oca, pa oseća ljutnju. Često se dešava da se roditelji još nisu razveli i da privremene mere traju više godina, i u tom kontekstu psihoterapija sa decom nema mnogo šanse dok se razvod ne okonča. Radimo i porodičnu medijaciju u podeli imovine i pitanjima vezanim za decu ukoliko su partneri u sporu. Tada se, ukoliko je medijacija uspešna, sklapa sporazum između partnera koji je važeći na sudu.

Koliko je ljudi uspešno završilo

nej zajednici, dolaze i mladi parovi, dolaze i ljudi koji imaju 70-80 godina sa istim problemima (ljubomora, nesigurnost). Dolaze i gej parovi i gej pojedinci, imamo psihoterapeute koji su senzibilisani za rad sa tom populacijom. Zanimljivo je da nam se u 70 odsto slučajeva javljaju žene, one pre primećuju da problem postoji i da im nešto nedostaje u životu, dok muškarci dolaze kad gube kontrolu i kad im se brak već raspada.

BILJANA VASIĆ

VERE PROTI NASILJA
avgust 2016

Majka je ta koja vaspitava

Ono po čemu su sve srećne porodice srećne na sličan način jeste da u njima postoji dobar odnos roditelja i dece, da su svađe retke i da roditelji u podjednako meri provode vreme sa detetom. Drugim rečima, međusobni odnosi u porodici – njena povezanost, navike, način na koji ona funkcioniše, stepen razumevanja među članovima – izdvajaju se kao najvažniji

Malo koji citat je tako rabljen kao onaj Tolstojev da sve srećne porodice liče jedna na drugu, a da je svaka nesrećna, nesrećna na svoj način. Onim što pojedince i porodicu čini srećnima bavili su se filozofi i psiholozi, odgovore su davale religije i umetnici, a poslednjih godina, iako mnogo puta banalizovana, sreća je postala predmet naučnih istraživanja koja imaju za cilj da utiču na kreiranje javnih politika. Prvi takav izveštaj Ujedinjene nacije su objavile

2012. godine i rezultati su bili iznenađujući – Kostarika je, na primer, ispred SAD, dok su stanovnici Gvatemale bili srećniji od Poljaka. Naime, neka istraživanja, poput ovog koje su sprovele Ujedinjene nacije, zasnivaju se na subjektivnom osećaju i proceni ispitanika, dok druga uzimaju u obzir i neke, ako se tako može reći, objektivnije kriterijume. Verovatno se u pomenu toj samoproceni sopstvene (ne)sreće dobrim delom vide odnos anketiranih prema životu i očekivanja od života, ali

ne treba prenebregnuti ni kulturološke aspekte – koliko jedna kultura “dozvoljava” da se ispolje nezadovoljstvo, priznanje da je potrebna pomoć i razgovor o tome ili koliko se ta vrsta žalbi na način na koji nas život tretira ostavlja za prostor unutar četiri zida. Možda stihovi Dobrice Cesarića: “netko sa svojim bolom ide ko sa otkritom ranom: svi neka vide, drugi ga čvrsto u sebi zgnječi i ne da mu prijeći u suze i riječi. Rađe ga skriva i tvrdo zgusne u jednu crtu na kraju usne”, mogu biti

opis pojedinca, ali i društvena norma. Takođe, prisutni su sigurno stid i skrivanje – kako priznati da nešto škripi, boli, smeta. Prema prošlogodišnjem Galupovom istraživanju (2015) koje se zasniva na proceni ispitanika, 66 odsto njih od ukupno 66.040 kazalo je da su srećni, a čak je 45 odsto onih koji su optimistični kada je reč o ekonomskom napretku. Tako je predsednik Galupa izjavio da uprkos burnom periodu svet ostaje srećno mesto. Građani i građanke Srbije su, prema ovom istraživanju, nesrećniji i pesimističniji od svetskog proseka.

PORODICA U SRBIJI

Pre izvesnog vremena (2014), u ovom duhu, UNICEF je realizovao istraživanje u Srbiji “Sreća u porodici sa decom”. (Samo istraživanje je sproveo Centar za istraživanje javnih politika, a podržala i Fondacija “Hemofarm”.) Jedan od ciljeva je bio – sakupljanje znanja o porodicama sa decom, odnosno šta je to što izdvaja one koje su srećne od onih koje to nisu. Samo istraživanje pružilo je uvid u roditeljsku perspektivu. Čak skoro 90 odsto roditelja je svoju porodicu opisalo kao potpuno ili delimično srećnu. Ovaj rezultat je u raskoraku sa međunarodnim istraživanjima koja uključuju i Srbiju i gde nam baš nije toliko dobro.

Rezultati UNICEF-ovog istraživanja govore da nema bitne razlike u sreći između porodica u kojima su roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici i porodica sa razvedenim roditeljima ili onih u kojima je roditelj udovac/udovica, a sličan je rezultat i kada se uporedi život u proširenoj i nuklearnoj porodici: da li se živi u većoj zajednici, gde je prisutno više generacija, ili ne, to ne utiče previše na sreću, kaže većina ispitanika.

Kada je reč o roditeljstvu u Srbiji, važno je naglasiti da roditelji, sve u svemu, imaju veoma visok nivo socijalne podrške u porodici i među prijateljima. Ono što upada u oči jeste da, iako je velika većina roditelja izjavila da ima na koga da se osloni ako naiđe na problem, nešto malo više od jedne trećine razgovara o onome što ih opterećuje sa ljudima izvan svoje nuklearne porodice. Naravno, pitanje koje

ovde može da se javi jeste pitanje tišine koja ume da nastane kada je koren problema baš u nuklearnoj porodici, kao kada je reč o porodičnom nasilju, a ljudi to teško iznose izvan četiri zida. Takođe, kako godine prolaze tako roditelji imaju manje onih na koje mogu da se oslone.

A u istraživanju stoji da između procenjene sreće porodice i različitih oblika podrške – od strane bake i deke, šire porodice i prijatelja – postoji povezanost. Velika većina srećnih porodica ima veliku podršku, dok je ta podrška vidljivo manja u porodicama koje nisu srećne. Vrlo je slična slika i kada je reč o emotivnoj podršci – u srećnim porodicama roditelji češće mogu da podele ono što ih opterećuje sa svojim partnerom i roditeljima, a čak četvrtina roditelja koji su svoje porodice opisali kao nesrećne nemaju sa kim da razgovaraju o problemima.

ČIJI SI TI, MALI

Kada je reč o porodičnom funkcionisanju, iako su ispitanici svoj odnos sa decom u ogromnoj većini ocenili kao odnos pun poverenja i razumevanja, kao i da otac i majka u jednakoj meri provode vreme sa decom (70,5 odsto), čak 80 odsto ispitanika je odgovorilo da je majka pre svega ta koja

je odgovorna za vaspitanje dece.

Ovo se poklapa sa ranijim istraživanjima prema kojima 77 odsto porodica u Srbiji funkcioniše na tradicionalan način kada je reč o rodnim ulogama – majci se dodeljuje privatni domen, briga o kući i članovima porodice, dok je otac orijentisan na materijalnu sigurnost porodice i fizički rad. Tako se, recimo, kako se navodi u istraživanju “Porodični život u Srbiji” (2008), sa rečenicom “Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac” slaže 63,1 odsto muškaraca i 50,2 odsto žena, dok se oko 28 odsto muškaraca i 39,6 odsto žena ne slaže sa takvim stavom.

Nedavno je hrvatska glumica Jelena Veljača u svojoj kolumni u zagrebačkom “Jutarnjem listu”, opisujući situaciju koja je ista kao ovdašnja, napisala: “Pomaže li vam muž, pomaže li vam muž, i tako unedogled, stalno isto pitanje, ukруг, posebno kad čuju da radim ili me vide na poslu. Ne pomaže, dođe mi da kažem (nekad i viknem). Odgaja svoje dijete, što bi meni pomagao? Kako je to pomaganje – meni? Ali, nažalost, na neki uvrnuti, na socijalno prihvaćeni način – jest.”

Istraživanje UNICEFA-a pokazuje da su konflikti ređi u porodicama u kojima su roditelji fakultetski obrazovani,

Ako roditelj može da obezbedi sebi i detetu ono osnovno, nema povezanosti između visine finansijskih primanja i sreće, kao što ta povezanost ne postoji u odnosu na to da li porodica živi u selu ili gradu, kakvog su obrazovanja roditelji ili koliko ima dece u porodici

i da je tamo gde postoji niže obrazovanje roditelja prisutniji patrijarhalni model podele uloga u vaspitanju dece.

Psihološkinje Ivana Mihić i Jelica Petrović sa Filozofskog fakulteta u Novom Sadu objavile su rad (2009) u kojem su istraživale specifičnosti porodice u Srbiji kao razvojnog okruženja u adolescenciji. Ispitanici su prosečno imali 19 godina. Rezultati su pokazali da adolescenti odnos sa majkom procenjuju kao kvalitetniji nego odnos sa ocem. Iako je otac uključeniji nego što je to bio ranije, autorke su zaključile "da se preko majke i dalje zadovoljavaju emocionalne, unutrašnje potrebe deteta, a otac znači samo spoljnu, organizacijsku, ekonomsku i društvenu sigurnost, kako za dete tako i za čitavu porodicu". U velikoj studiji "Vreme porodica" (2011), nejednaka raspodela kućnih obaveza između roditelja u Srbiji davana je kao primer usporene ili čak zaustavljene modernizacije u partnerskim odnosima.

SVAĐA I NESREĆA

Konačno, u UNICEF-ovom istraživanju postoji povezanost između haotičnosti funkcionisanja porodice i razvijenosti opštine – u siromašnijim opštinama porodična haotičnost je veća. Rezultati kažu da je, očekivano,

za sreću porodice veoma važan stepen konflikta u njoj, kao i kvalitet odnosa između roditelja i dece – tamo gde postoji konflikt, 12 puta je veća šansa da porodica bude nesrećna, a taj konflikt ne mora nužno da bude iskazan kroz otvorene svađe, već i kroz atmosferu i napetost koja tu vlada.

Zaključak je i da ono po čemu su sve srećne porodice srećne na sličan način jeste da u njima postoji dobar odnos između roditelja i dece, da su svađe retke, da roditelji u podjednako meri provode vreme sa detetom. Drugim rečima, međusobni odnosi u porodici – njena povezanost, navike, način na koji funkcioniše, razumevanje među članovima – izdvajaju se kao najvažniji.

Materijalni status je bitan za sreću samo tamo gde postoji teškoća u zadovoljenju osnovnih potreba – stan, hrana... Ako je to rešeno i ako roditelj može da obezbedi sebi i detetu osnovno, nema povezanosti između visine primanja i sreće, kao što ta povezanost ne postoji u odnosu na to da li porodica živi u selu ili gradu, kog su obrazovanja roditelji, koliko ima dece... Tu je Srbija sasvim u skladu sa međunarodnim istraživanjima. Konačno, imajući u vidu da su se međuljudski odnosi pokazali kao ključni, preporuka UNICEF-a je da politike treba da se "mnogo ozbiljnije pozabave pitanjima pospešivanja dobrih međuljudskih odnosa, pitanjima pozitivnog roditeljstva i partnerskih odnosa".

Većina roditelja u istraživanju, čak 76 odsto njih, kazala je da bi im značilo da su u bitnim fazama u odrastanju deteta dobili dodatne informacije o roditeljstvu, dečijim potrebama, načinu na koji je dobro rešavati konflikte... Ističe se da je to jedan od načina na koji bi država trebalo da ulaže u porodicu. Naravno, uz napomenu da je nekim porodicama neophodno da izađu iz materijalne deprivacije da bi uopšte mogle dobro da funkcionišu.

Različita istraživanja takođe pokazuju da broj jednoroditeljskih porodica, kako u Evropi tako u Srbiji, raste, a one su obično u finansijski znatno nezavidnijoj situaciji nego porodice sa oba roditelja.

(U)SAM(LJENI) RODITELJ

U studiji Ipsosa (2014) o jednoroditeljskim porodicama u Srbiji ("Istraživanje o samohranim roditeljima, drugim tipovima porodica i neformalnoj zaposlenosti u Srbiji"), rezultati su pokazali da majke čine 80 odsto samohranih roditelja u zemlji, da roditelj koji treba da plaća alimentaciju to čini samo u 42 odsto slučajeva, kao i da je socioekonomski status takvih porodica znatno nepovoljniji u odnosu na tradicionalne. Tako, na primer, samo trećina samohranih roditelja ima nekretninu u svom vlasništvu, dok su njihova primanja niža od prosečnih.

Dalji podaci su poznati većini koja živi u Srbiji – samohrani roditelji se često suočavaju sa lošim radnim uslovima, manji deo je plaćen za prekovremeni rad, posao uključuje i rad preko vikenda. Ono što izdvaja samohrane roditelje u odnosu na opštu populaciju, kako stoji u studiji, jeste natprosečna radna angažovanost, ali često i nedostatak posla, rad na crno i loši uslovi, čak i na formalnim poslovima. U nekim slučajevima, prisutna je i društvena stigmatizacija ovakvih porodica, diskriminacija dece koja rastu nepriznata od strane očeva...

U obimnoj studiji (2014) o ovom pitanju "Jednoroditeljske porodice u Srbiji" Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, čiji su autori Smiljka Tomanović, Milana Ljubičić i Dragan Stanojević, procenjuju se da u Srbiji ima više od 75.000 samohranih roditelja, od kojih su tri četvrtine žene.

Najlošiji položaj je položaj nevenčanih majki, pogotovo mladih i sa nižim nivoom obrazovanja. U pomenu istraživanju IPSOS-a samohrani roditelji su, osim finansijske, kao pomoć zajednice koja bi im značila, naveli "razvoj obrazovnih programa koji bi im pomogli pri rešavanju svakodnevnih problema, osposobljavanje za adekvatno snalaženje u administrativno-pravnim pitanjima koja im mogu biti od koristi (dobijanje socijalne pomoći...) ili adekvatno suočavanje sa životnim problemima."

PRIREDILA: J. JORGAČEVIĆ

TEK 1834. MOGLA JE
DA SEDNE SA MUŽEM
ZA STO: Knežica
Ljubica Obrenović

Žena u zapećku i u senci

*“Ona je prirodna potreba i naslada svome mužu,
izvor radne snage i produženja loze”*

Kakav je položaj porodica u Srbiji, a pre toga i u Jugoslaviji, najbolje se vidi iz istorijskih i statističkih pregleda o položaju žena, njihovoj zaposlenosti, zdravstvenoj zaštiti i socijalnoj zaštiti dece. Radi ilustracije položaja žena i dece u Srbiji, a potom i u Jugoslaviji u XIX i XX veku,

prenosimo dva odlomka. Jedan je iz knjige *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku* Nede Božinović (izdavač Žene u crnom, Beograd, 1996), a drugo je svedočenje iz časopisa “Narodno zdravlje” s početka 20. veka, prema kazivanju istoričarke Dubravke Stojanović za “Peščanik” u martu 2013. godine.

POLOŽAJ ŽENE POČETKOM XIX VEKA

Malo je podataka o tome šta se posebno zbivalo sa ženama za vreme turske okupacije i u ustancima. Tu i tamo zabeleženo je da su žene prodavane kao roblje, odvođene u hareme, obeščašćene i ubijane. Odnos Srba prema ženi zasnivao se na nasleđenim

patrijarhalnim shvatanjima i običajima, koji su, uostalom, bili karakteristični i za druge zemlje. Žena je nečista, pa joj je tek 1730. godine bilo dozvoljeno da uđe u crkvu. U narodnim pričama žene se često prikazuju kao zle veštice.

Od starijih žena se moglo čuti da su veštice spaljivane, a zabeležen je i podatak da je poslednja veštica spaljena 1803. godine.

Nešto više se zna o položaju žene u srpskom društvu početkom XIX veka. Vladajuće mišljenje, koje nesumnjivo ima svoje korene u prošlosti, bilo je da je žena niže biće, a da je čovek samo – muškarac. Prema tradiciji muškarac je u porodici bio gospodar, vlasnik, dok žena nije mogla ništa posedovati, pa joj nisu pripadala čak ni njena vlastita deca. U kući i u polju žene su radile i teške poslove, a kada su obavljale i one najteže, za muškarca je bilo nedostojno da im pomogne, jer su žene bile sluge a muškarci gospodari. Žena nije imala pravo ni da jede za stolom svoga gospodara – njena je dužnost bila da dvori muža i njegove goste. Takav položaj imala je dugo i kneginja Ljubica, supruga kneza Miloša. Tek 1834. godine on je naredio da Ljubica sedi za stolom sa njim, ali ga je i tada morala poljubiti u ruku i poslužiti rakijom. Međutim, kada su u kući bili gosti, Ljubica nije sedela za stolom.

Žena je bila imovina koja se kupovala i prodavala kao i svaka druga roba. Za ženu je sloboda kretanja bila prestup, a preljuba zločin koji se kažnjavalo kamenovanjem. Muž je imao pravo da ženu tuče. Ona se morala pokoravati svim muškim ukućanima, prva je ustajala a poslednja odlazila na počinak. "Ona je prirodna potreba i naslada svome mužu, izvor radne snage i produženja loze."

Turci su nametnuli i neke svoje običaje u odnosu na žene. Nametnuli su im poseban kuluk, rad u kućama spahija na "ženskim poslovima". Bile su osim toga izložene svakovrsnom teroru, ali su služile Turcima i za "nasladu" pri čemu nije bilo u pitanju samo obično silovanje, koje je bilo gotovo normalno u akcijama odmazde prema onim ženama koje nisu uspele da pobegnu. Nije, naime, bio redak ni slučaj posebnog

nasilja nad ženama, kada je domaćin kuće sam nudio Turcima, koji bi mu se nametnuli kao gosti, svoju žensku čeljad, uključujući i nedozrele devojčice, samo da bi ih odobrovoljio.

ZAPOSLENOST ŽENA U XX VEKU

U Jugoslaviji je 1940. godine bilo ukupno 1.139.754 socijalno osiguranih, od toga 199.077 žena, ili 17,0%. Državnih službenika (bez vojske) i službenika u banovinama i opštinama bilo je 214.056.

Zaposlenih je 1945. godine bilo 461.000, od toga 136.000 ili 29,5% žena, da bi se već 1949. godine broj ukupno zaposlenih popeo na 1.990.000 – od toga 1.433.000 muškaraca i 557.000 ili 31,9% žena.

Decentralizacija privrede, uvođenje samoupravljanja i prelaz na ekonomsku računicu u privredi doveli su do smanjivanja broja radnika i radnica, tako da je 1953. godine broj zaposlenih žena relativno opao, na 23,3%.

Od tada, ponovo, sa manjim oscilacijama raste i relativni i apsolutni broj zaposlenih žena. On je 1969. dvostruko veći nego 1949. godine, i čini već trećinu od ukupno zaposlenih (33,8%). Tendencija većeg porasta zaposlenosti žena od muškaraca nastavila se do 1988. godine, kada broj zaposlenih žena iznosi 2.642.000 ili 39,3%, što znači da je skoro pet puta veći nego 1949. godine. U isto vreme broj zaposlenih muškaraca popeo se na 4.073.000, što znači daje u odnosu na 1949. godinu uvećan nešto manje od tri puta.

U Srbiji se može zapaziti isti proces, s tim što je nivo zaposlenosti žena nešto niži, i kreće se od 140.000 (21,5%) u 1952. do 984.000 (36,8%) u 1988. godini. Te godine u centralnoj Srbiji bilo je zaposleno 673.000 (37,1%), na Kosovu 54.000 (22,6%) i u Vojvodini 257.000 (40,0%) žena.

Od 1988. ukupni broj zaposlenih opada, pa je 1990. godine u društvenom sektoru bilo ukupno 6.470.000 zaposlenih, od toga 2.605.000 (40,2%) žena, što znači da je broj zaposlenih muškaraca opao za 209.000, a broj zaposlenih žena za 36.000. U Srbiji je 1990. broj ukupno zaposlenih iznosio 2.482.000, a broj žena 956.000

(38,5%). U privrednim delatnostima je 5.231.000 zaposlenih. Žene su posebno iskazane samo u grupi državnih službenika (ukupno 2.640, od toga svega 78 žena, ili nepuna tri procenta). Broj zaposlenih sigurno je veći, naročito žena. Poznato je da su se zakoni izigravali i da svi zaposleni nisu prijavljivani osiguravajućim organizacijama. Žene su se najviše zapošljavale kao kućna posluga, ali njihov status nije bio regulisan i uglavnom nisu osigurane, pa u ovim podacima, uglavnom, nisu iskazane.

U posleratnim podacima iskazan je samo društveni sektor; u privatnom sektoru 1949. godine bilo je ukupno 60.000 zaposlenih, a 1988. 169.000, što bitno ne utiče na iskazane odnose.

Prema "Statističkom godišnjaku" iz 1991. godine u privredi je 1.884.000 (36,0%) žena, a u delatnostima van privrede je od 1.148.000 zaposlenih, 721.000 (62,8%) žena. Po granama delatnosti najviše žena zaposleno je u tekstilnoj industriji i industriji kožne galanterije (524.500) – gde su lični dohoci svih zaposlenih za oko 20-30% niži od prosečnih – zatim u trgovini i ugostiteljstvu (476.000), obrazovanju (252.500), zdravstvu (326.000), na ekonomsko-finansijskim poslovima (133.000) i u društveno-političkim zajednicama (142.000). U ovim delatnostima je zaposleno 1.853.000 žena, ili 71,1% u odnosu na broj ukupno zaposlenih žena. U svim drugim

delatnostima zapaženo je povećanje broja zaposlenih žena.

Najpovoljniji odnosi između broja zaposlenih muškaraca i broja zaposlenih žena ostvareni su u kategoriji zaposlenih sa srednjom stručnom spremom – u toj kategoriji žene čine 57,6%. U kategoriji sa nižom stručnom spremom žene čine 55,2%, sa višom stručnom spremom 46,4%, sa visokom 37,3%. Najniži procenat se iskazuje kod visokokvalifikovanih, gde radnice predstavljaju svega 8,4%. U kategoriji kvalifikovanih one čine 29%, polukvalifikovanih i nekvalifikovanih 43,5%. Odnosi su slični i po republikama. Najveći procenat žena u odnosu na ukupan broj zaposlenih žena otpada na srednju stručnu spremu i 1986.

iznosi 30,0%. Zatim slede kvalifikovane radnice, koje u ukupnom broju zaposlenih žena čine 17,3%, nekvalifikovane radnice čine 16,4%, žene sa visokom i višom stručnom spremom 14,8%, sa nižom spremom 12,0%, polukvalifikovane radnice 8,6%. Najniže je učešće visokokvalifikovanih radnica u ukupnom broju zaposlenih žena – svega 0,9%.

I pored toga što je broj zaposlenih žena rastao brže od broja zaposlenih muškaraca, veliki broj žena koje su želele da radom obezbede svoju egzistenciju ili povećaju kućni budžet ostajao je izvan posla. Broj žena koje su tražile zaposlenje oscilirao je, i približno je jednak broju muškaraca. Ali je broj žena koje su zapošljavane preko službi za zapošljavanje znatno manji od broja muškaraca, naročito kada se radi o ženama sa višim kvalifikacijama.

Problemi zaposlenih žena su i dalje kvalifikacije, podela posla po polu, opterećenost žene u porodici i domaćinstvu.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA ŽENE

U Kraljevini Jugoslaviji zdravstvena služba – posebno na selu – nije bila naročito razvijena. Lekari su bili koncentrisani u gradovima i sreskim mestima, ali u više srezova nije bilo nijednog lekara. U Jugoslaviji je 1939. godine bilo deset higijenskih zavoda, pe-

UMORNE, PONIŽENE, POTLAČENE: Žene u patrijarhatu

deset i jedan dom zdravlja sa posebnim bitnijim službama, nekoliko posebnih zdravstvenih ustanova uglavnom za zaštitu majki i dece, kao i 169 bolnica sa 23.524 postelje. Kao odeljenja u domovima zdravlja ili kao zasebne ustanove, radile su 92 službe za zaštitu učenika i 42 za zaštitu majke i deteta. Iste godine bilo je 5.131 lekar, 2.243 babice, 4.513 diplomiranih i 1.142 nediplomirane sestre, 380 dentista, 379 zubnih tehničara i 1.479 farmaceuta. Priličan broj zdravstvenih radnika i radnica svih profila, a takođe i studenata i studentkinja medicine, stradao je u ratu, a mnoge zdravstvene ustanove bile su manje ili više oštećene. Ti gubici su nadoknađeni otprilike početkom pedesetih godina.

Od sredine pedesetih godina beleži se konstantan napredak svih vidova zdravstvene službe, što se da zaključiti i po povećanju broja zaposlenih u njoj. Tako je, na primer, 1987. godine bilo ukupno zaposlenih: 43.869 lekarki

i lekara, 9.232 zubnih lekara i lekarki, 137.429 zdravstvenih radnica i radnika sa višom i srednjom spremom. Prema podacima za 1991. godinu, u Srbiji je zaposleno 21.230 lekarki i lekara, 6.643 zubnih lekara i lekarki, i 61.681 zdravstvenih radnica i radnika sa višom i srednjom spremom. To znači da

je samo u Srbiji broj lekara i lekarki veći za četiri, a broj zdravstvenih radnika i radnica za blizu jedanaest puta od njihovog broja 1939. godine u celoj Jugoslaviji.

Iako je beležila stalan napredak, zdravstvena služba u Jugoslaviji znatno je zaostajala za evropskim zemljama. Iza Jugoslavije, po broju lekara, zubara i farmaceuta u odnosu na broj stanovnika,

samo su Turska, Portugal i Rumunija.

Opšta, a ne samo zdravstvena situacija žene umnogome je zavisila od organizacije i rada službe za zdravstvenu zaštitu žena za vreme trudnoće, kao i službe za zdravstvenu zaštitu novorođenčadi i dece.

Te službe napredovale su i po broju organizacionih jedinica i po broju zaposlenih lekara i lekarki i drugih zdravstvenih radnica i radnika, kao i po broju i kvalitetu zdravstvenih usluga koje su pružale. Tako su već 1955. u Jugoslaviji radile 354 organizacione jedinice (ordinacije, dispanzeri i savetovališta) za trudnice i porodilje, sa 294 lekarki i lekara. Razvijala se i patronažna služba dispanzera, koja obuhvata kućne posete trudnicama, porodiljama, ženama posle prekida trudnoće, drugim ženama, kao i deci, uglavnom predškolskog uzrasta.

Godine 1955. bilo je oko 152.000 tih poseta, a 1987. oko 1.314.000. Ove ustanove bave se i preventivom i

organizuju sistematske preglede i vakcinisanje dece. Najveći uspeh do početka ovog rata bio je postignut u pružanju, odnosno korišćenju stručne pomoći prilikom porođaja i u smanjenju smrtnosti odojčadi. Smrtnost dece, mada je stalno opadala, još je prilično visoka, a na to utiču opšta zaostalost i nizak nivo zdravstvene kulture u pojedinim krajevima. Na hiljadu živorođene dece, 1939. godine umiralo je više od 132 novorođenčeta. Tek 1958. godine stopa smrtnosti odojčadi pada ispod sto – na hiljadu živorođenih. Na to su, između ostalog, uticale i akcije zdravstvenog prosvetavanja na selu koje je organizovao Savez ženskih društava, sam ili u saradnji sa drugim stručnim i društvenim organizacijama.

Stopa smrtnosti je 1990. godine pala na 19,3 – ali se povećava od 1991. godine kada je iznosila 20,2 na hiljadu živorođenih. Smrtnost odojčadi u Saveznoj Republici Jugoslaviji se naglo povećala 1992. u odnosu na 1990. godinu: u Crnoj Gori za 10,7 i u Srbiji za 11,5 poena – u centralnoj Srbiji za 6,9, u Vojvodini za 8,5 i na Kosovu za svih 25 poena.

Pred Drugi svetski rat, a i po završetku rata, žene su se uglavnom porađale bez stručne pomoći, pa se još 1959. tako obavljala gotovo polovina porođaja. Godine 1990. sa stručnom pomoći obavljeno je 99,7% porođaja. U centralnoj Srbiji bez stručne pomoći rođeno je 2,2%, a na Kosovu 23,3% dece.

Žene se retko obraćaju savetovalištim radi planiranja porodice – samo četiri procenta, a radi kontracepcije svega dva procenta od broja žena koje se obraćaju savetovalištim. Tako je prekid trudnoće postao glavni način regulisanja rađanja, pa je broj abortusa približno jednak broju rađanja. Rezolucija Savezne skupštine o planiranju porodice iz 1969. i druga Rezolucija o osnovama politike razvoja i planiranja porodice iz 1978. godine ostale su ne-realizovane, jer je realizacija prepuštena institucijama, koje za nju nisu uspele da zainteresuju ni same žene.

DEČJE USTANOVE

Nekoliko podataka biće dovoljno da se ukaže na veliki raskorak između broja zaposlenih žena i mogućnosti

POROĐAJ U PRLJAVIM KRPAMA

“U kući je povećan broj ukućana, pa se onda zbog toga buduća majka mora od njih sklanjati. Zato ide u polje gde se često puta pod vedrim nebom na jakom mrazu i snegu rastavlja s bremenom, odnosno porađa. U dobu najvećih muka ona mora

da ciči, a ne sme glasno da kuka da je niko ne bi opazio, ni čuo. I što je najvažnije, tada se obično oko nje niko ne nalazi. Stojeći dupke, tako rađaju sve seljanke i mnoge varošanke pri porođaju, stoji majka, dete pada na teme te se odmah ugruva. Sad joj se, tek pošto dete zakmeči nađe čovek ili pokoja žena u pomoć, te prihvata dete kojem čim stignu preseku i vežu pupak, zaperu ga hladnom vodom i poviju u pelene.

Nesrećna porodilja ovim ‘najsrećnijim aktom’ postaje za dotičnu kuću pogana, gadna, nečista. Zato je odmah meću u kakav čorbudžak gde joj kao psetu prostru malo slame ili nečiste, pocepane i bačene haljine, a već je ona sama čim je osetila da će da rodi obukla najgoru košulju i opasala najgoru zavijaču, koju je odavno bacila, te su joj kokoške na njoj nosile jaja ili se mačke macile. Tako u tom čorbudžaku koji nema dovoljno svetlosti, na hladnoj zemlji, na nečistoj postelji, u nečistim haljinama, uopšte na celokupnoj nečistoći mora prebivati porodilja četrdeset dana. Ona neće sve to vreme preležati, već će se trećeg dana dići i latiti se redovnog poslovanja. Za to vreme ona mora imati naročitu ložnicu i naročitu kalenicu iz koje će jesti i koju za to vreme ne valja nikako prati. Pored toga nijedna porodilja za ciglo četrdeset dana ne sme da okusi vodu, a sme da pije rakiju koliko hoće.”

Časopis “Narodno zdravlje”

smeštaja dece u predškolske ustanove: jaslice, obdaništa, zabavišta i kombinovane ustanove. Godine 1938. bile su 434 ove ustanove, koje je koristilo 32.556 dece. Njihov broj je 1939. godine smanjen na 119 sa 7.300 korisnika. U ratu su one delom oštećene, delom korišćene za druge svrhe. Obnovljene su do 1949. godine. U kriznom periodu, od 1952. do 1954. godine, njihov broj se smanjio na 262, sa 13.587 dece, dakle, ispod nivoa koji je bio dostignut 1938. godine. A onda se 1955. godine njihov broj naglo uvećao i iznosio je 912. Od tada je broj ovih ustanova stalno rastao, tako da ih je 1988. godine bilo 4.802 sa 519.300 dece, ali on i dalje ni izdaleka nije zadovoljavao potrebe porodice. Obuhvat dece do sedam godina je nizak – od 8% u Bosni i Hercegovini do 41% u Hrvatskoj i 52% u Sloveniji.

Deo troškova boravka dece u ustanovama dečje zaštite snosi društvo, zavisno od imovnog stanja porodice, ali i

DECA SU SE RAĐALA U NEHIGIJENSKIM USLOVIMA: Blato

pored toga porodice slabijeg imovnog stanja manje ih koriste jer su im i beneficirane cene previsoke.

Dodatak na decu je takođe vid dečje, odnosno porodične zaštite. Korišćen je svojevremeno kao socijalna pomoć siromašnijim porodicama sa više dece, a u poslednje vreme u Srbiji postaje i instrument demografske politike. Pripada samo porodicama sa troje dece, a ne i preko tog broja, da bi se na taj način uticalo na smanjenje rađanja u visokonatalitetnim grupama (Albanci i Romi). Osim toga, dodatak za treće dete pripada bez obzira na imovno stanje, i veći je u niskonatalitetnim nego u visokonatalitetnim opštinama. U istom cilju proširen je i krug korisnika dečjeg dodatka, a njegova visina se povoljnije valorizuje. No, i pored toga, broj korisnika se smanjuje, jer su opšta ekonomska kriza i, posebno, rat uticali na drastično smanjivanje društvenog standarda i standarda porodice, smanjenje nataliteta pa i na realnu vrednost dečjeg dodatka.

Zakoni šumom, praksa drumom

Pre svega treba menjati praksu koja zakone ne poštuje, u kojoj niko ne radi svoj posao onako kako zakonske norme nalažu, nego onako kako im se hoće, svesni – mnogi među njima – da nikakva odgovornost ne sledi nakon što naprave propuste, makar i onako tragične zbog kojih će netko doslovno ostati bez glave

Posljednji izvještaj Zaštitnika građana Saše Jankovića, njegovo mišljenje i preporuke nakon provođenja postupaka kontrole zakonitosti i pravilnosti rada centara za socijalni rad, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Pokrajinskog sekretarijata za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost spolova, Ministarstva zdravlja i zdravstvenih ustanova (objavljen prije nepunih mjesec dana) pokazuje u kakvoj državi živimo: u čak 12 od 14 slučajeva ubojstava žena i porodičnog nasilja koja su se našla pod lupom, niti u jednom nadležni nisu proveli ono što im zakoni i protokoli nalažu i za sve to baš nitko nije odgovoran.

„Nema izvinjenja žrtvama i porodica, nema nadoknade štete, nema lične ni profesionalne odgovornosti“, rekla je predstavica Autonomnog ženskog centra Tanja Ignjatović prošloga tjedna na konferenciji za novinare na kojoj je predstavljen izvještaj Zaštitnika građana, temeljen na samo 14 slučajeva u kojima su dugo godina zlostavljane žene drastično završile svoje živote.

Zaštitnik građana konstatira da su u većem broju slučajeva policijski službenici “davali ocene prijavljenih incidenata, ne kvalifikujući ih kao nasilje, već kao ‘porodične nesuglasice’, ‘verbalni sukob’, ‘narušene porodične odnose’, ‘loše bračne odnose’, iako ovim ocenama nisu prethodile aktivnosti na utvrđivanju svih činjenica – izuzev uzimanja izjava od prijaviteljke i prijavljenog. U skladu sa tom ocenom

policijski službenici su i odabirali način daljeg postupanja – najčešće su primenjivali policijsko ovlašćenje upozorenje, mada je bilo slučajeva da policija nije preduzela nijednu meru. Ove ocene prijavljenog incidenta, uz nedovoljno prikupljenih podataka, uticale su i na način na koji su policijski službenici dežurnom javnom tužiocu predstavili incidente, a na taj način i na javnotužilačku odluku.

Najčešće, stav javnih tužilaca bio je da ne postoje elementi krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti. Uputstvo policiji da podnese krivičnu prijavu tužiocu su davali tek nakon više prijava nasilja protiv istog lica i onda kada su evidentirane teške telesne povrede. Ocenu da nema elemenata krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti tužiocu su davali i u slučajevima prijave fizičkog nasilja i pretnji oružjem.

U nekim slučajevima, policija je podnosila zahtev za pokretanje prekršajnog postupka i pored konstatovanog izvršenog fizičkog nasilja.

Negiranje nasilja od strane žrtve i njeno psihičko stanje bilo je razlog zbog čega policijski službenici nisu preduzimali mere i radnje na utvrđivanju činjenica čak i kada je nasilje prijavljeno u više navrata a kod žrtve uočavane vidljive povrede, a u jednom slučaju starešina policijske stanice nije preduzeo nijednu meru, niti obavestio policijske službenike o svom saznanju da je partner žrtve uputio žrtvi pretnju”, navodi se u izvještaju.

SLUČAJ

Na ovom mjestu opisujemo slučaj iz jednog grada nedaleko od Beograda, koji nije – a mogao bi, kao i toliko sličnih – biti u fokusu Zaštitnika građana. Dakle, mladi bračni par s malim djetetom, upravo u trenutku kad kupuje stan kreditom, dolazi u – kako bi policija rekla – situaciju “loših porodičnih odnosa”. On radi za jednu od službi koja podrazumijeva i oružje, ona čuva djecu i radi druge periodične poslove. On ima prijatelje u lokalnoj policiji, brat mu je u upravnom odboru lokalnog centra za socijalni rad, majka mu je liječnica s privatnom ordinacijom u gradu. U više navrata, žrtva prijavljuje nasilje, prijetnje pištoljem, ekscese po gradu, policija dolazi – njegovi drugari – te odbija da postupa. Ona više puta odlazi samoinicijativno u policiju, ništa se ne događa, onda odlučuje podnijeti krivičnu prijavu policiji zbog nasilja. On uzvraća prijavom, tvrdeći da je nasilna ona. Slijedi parnica za razvod braka, koju je ona inicirala, usporedo s time nadležno tužilaštvo zbog nasilja u porodici pokreće postupak protiv njega, ali i nje. To traje podugo, kao i parnica za razvod braka, u kojoj – spore se oko starateljstva oko djeteta – on dobija, iako sudski vještak kaže da otac “okreće” dijete od majke, da je dijete frustrirano, da trpi prisilu. Centar za socijalni rad – u kojem je brat nasilnika član UO, kako rekosmo – na strani je oca, čak i po okončanju brakorazvodne parnice, te dijete ostaje s njim u zajedničkoj kući iz koje se ona iselila i otišla u roditeljsku. Potom se njoj, iako je nezaposlena,

**OMBUDSMANA NEMA
KO DA ČUJE:** Zaštitnik
građana Saša Janković

određuje iznos alimentacije i viđanje djeteta u sudski određenim terminima, što u praksi biva često osujećeno od bivšeg supruga. Ona piše dopise nadležnom centru za socijalni rad, tamo nikoga ne zanima njen problem, dijete viđa tek dobrom voljom njegovog oca, a u sudskom postupku pred lokalnim višim sudom i dalje dokazuje da je nasilnik bivši muž, a ne ona. U sudu, jer i dalje vodi rat za dijete, dobronamjerno ju savjetuju: nemaš šansi, pomiri se sa situacijom, dijete će odrasti, pa će samo shvatiti o čemu se radi.

Dijete i danas odrasta – a cijela ta priča traje već desetak godina – i porodična drama i dalje traje, na štetu sviju njih.

BEZ ODGOVORNOSTI

Vratimo se izvještaju Zaštitnika građana provedenom u 14 slučajeva femicida: “U postupcima kontrole zakonitosti i pravilnosti rada centara za socijalni rad, Zaštitnik građana je utvrdio da nijedan centar za socijalni rad, koji je raspolagao informacijama o nasilju, nije podneo krivičnu prijavu nadležnom javnom tužilaštvu, odnosno policiji, niti tužbu radi zaštite od nasilja u porodici”. Uz to, ide i konstatacija da su zaposlenima u centrima – iako je jedan dio njih prošao obuke po pitanju

porodičnog nasilja – dodate nove nadležnosti, a da ih godinama već nema dovoljno. Svejedno: “Ni u jednom slučaju koji je ispitivao, Zaštitnik građana nije utvrdio da je organ starateljstva u čijem je radu bilo propusta sprovodio postupke u cilju utvrđivanja odgovornosti stručnih radnika za učinjene propuste, niti je prema odgovornim stručnim radnicima preduzeta neka mera (bilo disciplinska, bilo mera korekcije nepravilnog ili nestručnog rada). Zaštitnik građana takođe konstatuje da ni u jednom slučaju nije utvrđivana odgovornost rukovodilaca organa starateljstva”.

U Posebnom izvještaju Zaštitnika građana iz 2014. godine o primjeni Općeg i posebnih protokola za zaštitu žena od nasilja ustanovljeno je cjelokupni sistem nadležnih ministarstava i službi vode nezavisne i međusobno neusporedive evidencije o nasilju nad ženama.

“Evidencija pravosuđa ne obuhvata odnos između učinioca i žrtve, niti sadrži specifične podatke o ličnim svojstvima učinilaca i žrtava (invaliditet, nacionalna pripadnost, ekonomski status, pripadnik policije ili vojske i dr). Evidencija sistema zdravstva takođe nema podatke o odnosu žrtve sa osobom koja je izvršila nasilje. Evidencije

sistema socijalne zaštite i MUP sadrže određene (mada ne sve) podatke o ličnim svojstvima učinilaca i žrtava i podatke o njihovim relacijama. Evidencije pravosuđa i MUP vode se prema „nomenklaturi“ krivičnih dela i prekršaja; imajući u vidu činjenicu da nasilno ponašanje može biti bitan element različitih krivičnih dela ili prekršaja, na osnovu ovih evidencija nije moguće utvrditi u kom broju slučajeva su ovi organi procesuirali radnje koje imaju karakteristike nasilja prema ženama”, kaže se u Posebnom izvještaju.

Kad je o razmjeni informacija i suradnji nadležnih organa, dodaje se: “Kako o nasilju nisu obavestili druge nosioce sistema zaštite od nasilja u porodici, policijski službenici i zdravstveni radnici onemogućili su druge institucije, pre svega Centar za socijalni rad, da kroz svoje različite nadležnosti i domene odgovornosti pomognu u rešavanju problema.”

Zaštitnik građana te 2014. godine iznosi jedan od zaključaka: “Istovetni ili slični propusti u radu organa, ukazuju na neophodnost da se bez odlaganja pristupi sveobuhvatnoj proceni uzroka tih propusta, utvrđivanju odgovornosti za njihovo činjenje i – u skladu sa zakonom – njihovom sankcionisanju i planiranju aktivnosti u cilju

otklanjanja ili smanjenja rizika od njihovog ponavljanja u budućnosti. Takvo postupanje odlika je odgovornog rada i odnosa organa ne samo prema korisnicima – čiji vitalni interesi, uključujući i život i zdravlje, zavise od pravilnosti njihovog rada – već i prema profesiji, profesionalnom integritetu stručnih lica i službenika i sopstvenom radu.”

OD POLICIJE DO SUDA

Hvale je vrijedno to što već više od pet godina u sudovima u Srbiji postoje specijalizirani odjeli i sudije koji se bave problemom porodičnog nasilja, čak su se same sudije okupile u nedavno osnovanom udruženju kojemu je baš to u fokusu. No, pitanje je koliko slučajeva porodičnog nasilja uopće dođe do sudova, ako to ni tužioc ne prepoznaju, reagirajući tek u slučajevima u kojima su žene-žrtve nasilja fizički teško povrijeđene. Uz već notorni nedostatak tužilaca s obzirom na broj predmeta kojima su zatrpavani, o čemu već godinama govori Udruženje tužilaca Srbije (bez rezultata, jer jedne nesposobne reformiste naslijedili su drugi), teško je očekivati da će se veći broj njih specijalizirati upravo za ovu goruću problematiku nasilja u porodici.

Ni parničnim sudovima nije lako: oni se susreću s razvodima brakova i dodjelom starateljstva nad djecom ili djetetom, nerijetko nakon što je porodično nasilje dovelo do razvoda. Roditelji, također nerijetko, nastavljaju svoje bitke nauštrb djece, koja u kontinuitetu prolaze kroz traumu (profesorica porodičnog prava na Zagrebačkom sveučilištu Mira Alinčić svojim je studentima prenosila izjavu jednog klinca čiji su roditelji bili u bračnom ratu: “Kad se mama i tata svađaju, ja se smanjujem”) i koja postaje sredstvom, umjesto malim ljudima

kojima je potrebna ljubav oba roditelja.

Dao je tim klincima zakon i pravo da se izjašnjavaju o tome, na primjer, kojem će roditelju “pripasti” nakon razvoda njihovog braka, ali i tu imamo problema sa svima koji su u sistemu, od centara za socijalni rad do samih sudova. Kaže beogradska advokatica Nevena First u svom tekstu “Mišljenje deteta – uz osvrt na paradokse društva” (*boljaadvokatura.com*), da se pukim propisivanjem određenih normi ne iscrpljuje dužnost države na ispunjenje naloga iz Konvencije na prava djeteta, na slobodno iskazivanje mišljenja kao jedno od centralnih zagarantiranih prava, već da se te norme moraju provesti u život, “s obzirom da same sebi ne mogu biti cilj”.

I dodaje advokatica First: “S tim u vezi, paradoksalno, kada su u pitanju prava dece se (kao i u mnogim drugim oblastima) na ovim prostorima primećuje zanimljiv trend: što je veće nastojanje da se uredi i učvrsti zakonodavni okvir koji reguliše tu problematiku, što se više o tome diskutuje i analizira, što su veće tehničke i tehnološke mogućnosti – to je faktičko poštovanje prava manje”.

Upravo ova njena konstatacija uklapa se u nalaze Zaštitnika građana, nevladinih organizacija i svih onih koji se bave porodičnim pitanjima, pa i nasiljem u porodici, na pravom je tragu onoga što se u praksi u Srbiji odvija: zakoni idu drumom, praksa ide šumom, zakone treba mijenjati, ali pametno i sa argumentima, ali prije svega treba mijenjati praksu koja zakone ne poštuje, u kojoj nitko ne radi svoj posao onako kako zakonske norme nalažu, nego onako kako im se hoće, svjesni – mnogi među njima – da nikakva odgovornost ne slijedi nakon što naprave propuste, makar i onako tragične zbog kojih će netko doslovno ostati bez glave.

EKONOMSKO NASILJE: Posebna je priča nedavanje izdržavanja djeci kao oblik ekonomskog nasilja u porodici. Na jednom od skupova Viktimološkog društva Srbije profesorice Nevena Petrušić i Slobodanka Konstantinović Vilić s niškog Pravnog fakulteta, naglasile su da je to u porodičnom kontekstu jedan od najmanje izučavanih oblika rodno zasnovanog nasilja. „Uprkos negativnim posledicama koje izaziva, ovaj vid nasilja još uvek je na marginama feminističkih istraživanja, teško se prevenira, prepoznaje i sankcioniše“, kaže se u zaključku istraživanja iz 2012. godine o ekonomskom nasilju na djecu koje pogađa i djecu i roditelje, najčešće majke koje postaju samohrani roditelji nakon razvoda. „Iako roditelji imaju zakonsku dužnost da izdržavaju svoju decu, česti su slučajevi neizvršavanja ove obaveze, o čemu svedoči broj sudskih postupaka za ostvarivanje prava deteta na izdržavanje. Istraživanja pokazuju da je ovaj postupak izuzetno neefikasan, uprkos proklamovanom načelu hitnosti. Tokom trajanja alimentacionih parnica, mnoga deca žive u krajnjoj bedi, bez mogućnosti da zadovolje i najelementarnije životne potrebe, čemu doprinosi i retka primena privremenih mera, kojima se može pružiti provizorna zaštita i obezbediti zadovoljenje egzistencijalnih potreba deteta. Evidentne su teškoće i u prinudnom izvršenju sudskih odluka o izdržavanju deteta, a problemi postoje i u procesuiranju krivičnih dela nedavanja izdržavanja, propisanog čl. 195. Krivičnog zakonika Srbije“.

Sve u svemu, zakoni i praksa idu šumom i drumom, paralelno – i ne sreću se i to je ono što bi, u prvom redu, trebalo promijeniti da bi nam neka buduća analiza ili izvještaj bili drugačiji nego što jesu.

TATJANA TAGIROV

Urednica dodatka: Jovana Gligorijević, **Novinarke:** Biljana Vasić, Tatjana Tagirov, Jelena Jorgačević Ivana Milanović Hrašovec i Tamara Skroza, **Dokumentacija:** Dragoslav Grujić, **Urednik fotografije:** Milovan Milenković, **Fotografije:** agencija FoNet i Milovan Milenković, **Grafičko oblikovanje:** Ivan Hrašovec, **Slog:** Tanja Stanković, **Lektura:** Živana Rašković, **Korektura:** Stanica Milošević

Dodatak je objavljen u nedeljniku Vreme u okviru projekta “Nasilje u porodici – Pogled uprt u evropsko pravo” koji finansira Evropska unija (preko Delegacije EU u Srbiji) kroz medijski program. Objavljivanje ovog dodatka omogućeno je uz finansijsku pomoć Evropske Unije. Sadržaj dodatka odgovornost je isključivo nedeljnika Vreme i ni na koji način ne odražava stavove i mišljenje Evropske unije.

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec